

GEOGRAFIA KRAJOBRAZU

Nauka badająca strukturę i funkcjonowanie zewnętrznej sfery Ziemi, rozumianej jako określone zespoły krajobrazów.

Geografia krajobrazu bywa nazywana niekiedy geografią fizyczną, geoekologią, ekologią krajobrazu lub nauką o krajobrazie. Koncentruje się na badaniu powiązań i rozpoznawaniu relacji składowych przyrody. Zbliża ją to do ekologii oraz ekologii krajobrazu. Ostaszewska wskazuje na trzy inspiracje filozoficzne badań krajobrazowych – materializm dialektyczny, teorię systemów i ekofilozofię. Z punktu widzenia geografii krajobraz to „układ powiązanych komponentów przyrody, powstały na i w pobliżu ziemi” (Ostaszewska). Można go postrzegać jako geokompleks (współwystępowanie komponentów) lub jako geosystem (zależność funkcjonalna komponentów).

Wśród metod badania krajobrazów znajdują się regionalizacja (podejście indywidualizujące dany obiekt, stąd region fizycznogeograficzny), typologia (szukanie podobieństw badanego obiektu z innymi, stąd typ krajobrazowy), indukcja i dedukcja oraz katena (pojęcie pierwotnie oznaczające „typowe następstwo gleb” w określonym regionie, natomiast dziś rozumiane szerzej, jako typowe sąsiedztwo typów przyrodniczych; np. katena ekologiczna może ukazywać rozmieszczenie roślinności ze względu na rzeźbę krajobrazu).

Klasyfikacja krajobrazów ze względu na czynnik czasu i jego wpływ na kształt środowiska pozwala uszeregować typologie krajobrazów na następujące systemy: 1) naturalne, podkreślające przyrodnicze jakości terenu, a pomijające działalność człowieka; 2) historyczne, budowane w oparciu o cechy dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego danej epoki historycznej lub ich sekwencji; 3) aktualne, kreowane na podstawie współczesnych cech środowiska przyrodniczego, użytkowania terenu i fizjonomii krajobrazu; 4) potencjalne, wskazujące na hipotetyczne zmiany wynikłe z zaprzestania czynników antropogenicznych; 5) prognozowane, tworzone z założeniem określonej wizji rozwoju cywilizacyjnego.

Współcześnie geografowie zwracają uwagę na antropogeniczne czynniki kształtujące zespoły krajobrazowe, a w konsekwencji uwzględniają te przemiany w tworzonych przez siebie typologiach. Z tego powodu geograf krajobrazu badający sferę ziemi myśli nie tylko o epigeosferze (litosfera, atmosfera i hydrosfera), ale zmuszony jest ujmować wszystkie czynniki krajobrazotwórcze – fizyczne, biologiczne i kulturowe. Bazowa, geologiczna warstwa składa się ze skał, osadów (sedymentacja) i gleb oraz związanych z nimi procesów. Druga warstwa, biologiczna, obejmuje faunę i florę, ich habitaty oraz tworzone przez nie ekosystemy. Wreszcie trzecia, kulturowa, dotyka użytkowania terenu i tworzonej infrastruktury. Ostatnia warstwa dominuje w miastach, a także niektórych obszarach wiejskich. Warstwa biologiczna dominuje w oddalonych od człowieka miejscach jak w lasach deszczowych, w Amazonii czy Kongo. Krajobrazy niosą znaczenia symboliczne, oddziałują na praktyki społeczne i zamieszkujących je ludzi i na odwrót, dlatego oddzielanie omawianych warstw krajobrazu pełni rolę analityczną, gdyż w praktyce wzajemnie siebie konstytuują. Geografia krajobrazu

systematyzuje przedmiot swoich badań coraz częściej w oparciu o skalę antropogenicznego przekształcenia terenu, a nie tylko dominujące formy jego pokrycia lub użytkowania.

Polscy naukowcy zaproponowali, aby przedmiot badań geografii krajobrazu podzielić na trzy jednostki analizy – a) grupy, b) typy i c) podtypy. Grupy krajobrazów stanowią najszerszą kategorię i wyróżnia się wśród nich: 1) grupę krajobrazów przyrodniczych, kulturowo użytkowanych (istnieje działalność człowieka, ale dominują procesy przyrodnicze), 2) grupę krajobrazów przyrodniczo-kulturowych, wytworzonych w konsekwencji działalności człowieka i sił przyrody oraz 3) grupę krajobrazów kulturowych, gdzie struktura i funkcja zostały wykreowane w pełni przez działalność ludzką. Drugi poziom klasyfikacji wyróżnia już 15 typów krajobrazów, a trzeci 49. Przykładowo w grupie pierwszej znajdujemy typ wód powierzchniowych oraz dwa podtypy – jezior oraz systemy wód płynących. W drugiej grupie wyodrębniono m.in. typ wiejski (rolniczy) czy podmiejski i rezydencjalny, a ramach tego ostatniego podtypy leśno-osadnicze o charakterze willowym oraz kompleksy hotelowo-sportowe. Ostatnia, trzecia grupa obejmuje typy komunikacyjne, wielkomiejskie czy przemysłowe, a pośród nich podtypy, np. kompleksów przemysłowych oraz farm energetyki alternatywnej.

Ze względu na rosnące znaczenie czynników antropogenicznych w kreowaniu krajobrazu geografowie zwracają coraz baczniejszą uwagę na wymiar kulturowy oraz studia krytyczne, które stanowią szczególnie przydatne narzędzie, służące jego zrozumieniu. Dwa główne nurty rekonceptualizujące myślenie o krajobrazie czerpią inspirację z badań marksistowskich oraz feministycznych. Pierwsze z nich jest zorientowane materialistycznie, podkreślając fetyszowanie poziomu reprezentacji (metafora czytania) kosztem procesów wytwórczych, reorientując myślenie z „co widzimy” na to „kto tworzy” oraz jak przebiega ustanawianie warunków materialnych i wytwarzanie stosunków władzy. Z kolei studia feministyczne zwracają uwagę nie tylko na ludzką dominację nad krajobrazem, ale wskazują, że upodobniają się one do wartości przypisywanych kobietom lub mężczyznom oraz ich wzajemnym relacjom. Relacje te doskonale oddaje obraz *Mr and Mrs Robert Andrews* (ok. 1750) Thomasa Gainborough, który ukazuje mężczyznę z bronią, pana i właściciela ziemi oraz podległe jemu gospodarstwo – kobietę i krajobraz. Z kolei kontekst wiejski, kreowany nie jako idylliczny, ale jako „dziki”, niebezpieczny i hardy, służy kreowaniu wizerunku mężczyzny-żołnierza, hegemonu i zdobywcy.

[Ł.P.]

Literatura:

Chmielewski, Tadeusz J., Myga-Piątek, Urszula i Solon, Jerzy. „Typologia aktualnych krajobrazów Polski”. *Przegląd Geograficzny* 87 (2015): 377–408.

Franch-Pardo, Iván, Napoletano, Brian, Bocco, Gerardo, Barrasa, Sara, Cancer-Pomar, Luis. „The Role of Geographical Landscape Studies for Sustainable Territorial Planning”. *Sustainability* 9 (2017): 1–23.

Myga-Piątek, Urszula. *Krajobrazy kulturowe: aspekty ewolucyjne i typologiczne*. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2012.

Ostaszewska, Katarzyna. *Geografia krajobrazu: wybrane zagadnienia metodologiczne*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.

Richling, Andrzej. „Subject of study in complex physical geography (Landscape geography)”. *GeoJournal* 7: 2 (1983): 185–87.

Valentine, Gill, Holloway, Sarah, Rice, Stephen P., Clifford, Nicholas. *Key concepts in geography*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE, 2009.

